

eadem vult quæ pater. Et ipse etiam (1) habet voluntatem; dicit tamen: *Non sicut ego volo, sed sicut tu* (Math. xxvi, 39). Et multa in voluntate patris (2) non scit: sicut iudicii diem (Marc. xiii, 32). Et iste passibilis est, ille vero impassibilis: et ille est qui misit, iste vero qui missus est: et alia istius modi, ut quia iste induit carnem (3), in eo quod mortuus est, in eo quod resurrexit a mortuis: quæ omnia Filio contigerunt. Patri autem incongruum, operi autem ejus non incongruum: quod cum sit opus in substantia (4), quæ quidem receptrix est diversarum qualitatum et magis contrariorum.

XI. Quod autem Deus fecerit Jesum Christum, sacra lectio dicit in Actibus Apostolorum: *Certissime autem sciat omnis domus Israel, quoniam fecit nobis Deus Dominum Jesum Christum, quem vos crucifixistis* (Act. ii, 36). Item apud Salomonem: *Fecisti me*

(1) *Etiam*. Mabillon., *etiam si*.

(2) *In voluntate patris*. Sic recte Mabillon. Deest vox *patris* in Orthodox. Jo. Heroldi, pag. 461, edit. Basil. 1555, qua utimur.

(3) *Ut quia iste ind.* Mabillon., *in eo quod ind.*

(4) *Quod cum sit op.* Mabillon., *Sit opus*. Legendum forte, *quippe cum sit opus*.

præpositum ad omnes vias (Prov. viii, 22). Hoc autem significat et in Evangelio secundum Joannem, cum dicit: *Et quod est effectum, in ipso vita fuit* (Joan. i, 3, 4). Si in ipso ergo aliquid factum, et ipse factus est; magis autem, si ipse vita est. Nullus igitur velut insuave accipiat, Jesum Christum esse opus Dei, omnimodis perfectum Dei virtute: Deum vero ingenitum, Spiritum ingenitum, super omnes spiritus: unigenitum vero, operatione, potentia, filium substantiam factum, non de substantia. Etenim omnis et prima substantia, Jesus: omnis actio, omnis λόγος, initium et finis omnium quæ sunt, corporum, aut incorporeorum, intellectibilium ac intellectualium, intelligentium ac intellectorem, sensibilem ac sensuum: præprincipium, præcausa, præstatio, effector, capacitas, plenitudo: per quem effecta sunt omnia, et sine quo nihil: Salvator noster, universorum emendator (1): ut servus in nostram salutem, Dominus autem in peccatorum et impiorum punitionem: gloria vero et corona iustorum atque sanctorum. Amen.

(1) *Emendator*. Mabillon., *emendatio*.

VICTORINI

LIBER DE GENERATIONE DIVINI VERBI,

AD CANDIDUM ARIANUM.

I. Magnam tuam intelligentiam quis fascinavit, o Candide? De Deo dicere, supra hominem audacia est. Sed quoniam inditus est animæ nostræ νοῦς ἰθεκός, et spiritus desuper missus adfigurationes intelligentiarum inscriptas ex æterno in anima nostra: movet ineffabiles res ad investigabilia mysteria Dei voluntatum atque operationum, quasi mentis elatio animæ nostræ. Vult enim videre, et etiam nunc in tali sita corpore, quod difficile est intelligere solum, edicere autem impossibile. Dicit enim beatus Paulus: *O altitudo divitiarum sapientiæ et cognoscentiæ Dei, quomodo investigabilia sunt judicia Dei, et sine vestigiis ejus viæ* (Rom. xi, 33)! Dicit etiam Esaias: *Quis cognovit mentem Domini, aut quis fuit ejus consiliator* (Isa. xl, 13)? Vides igitur quanti constat cognitio de Deo. Sed quoniam de divina generatione scribis tam audenter: et nos tibi primo quidem de scripturis ostendemus, filii Domini Jesu Christi generationem æternam. An scripturas quas legimus, vanas opinaris? Si ut nomine, sic et re Christianus est quispiam; necesse habet venerari scripturas, inclamantes Dominum Jesum Christum. Si igitur necesse tibi est scripturas recipere; est et necessarium ea quæ in ipsis de Christo dicuntur, sic quemadmodum dicuntur, accipias et credas. Dicunt autem Jesum Christum Filium Dei esse unigenitum, ut dicit David propheta: *Filius meus es tu, ego hodie ge-*

nui te (Psal. ii, 7). Et Paulus Apostolus: *Quia ipse proprio suo filio non pepercit* (Rom. viii, 32). Et rursus: *Benedictus Deus et pater Domini nostri Jesu Christi* (Ephes. i, 3). Deinde et ipse Jesus Christus frequenter dicit: *Ego et pater unum sumus* (Joan. x, 30). Et: *Qui videt me, videt et patrem meum* (Joan. xiv, 9). Et: *Ego in patre, et pater in me est* (Ibid. 10, 14). Hæc dicens Deus fuit, si mentitus non est: si autem mentitus est, non opus Dei omnimodis perfectum. Sæpe et multi et millicies dicunt ista: an tibi non apparet dici hæc ita ubique?

II. Audi de nobis aliud. Nos dicimus esse nobis patrem Deum, et eum quam maxime. Quæ causa, et juxta quid? Quoniam, inquam, charitate prædestinavit nos in adoptionem per Christum (Ephes. i, 5). Numquid et Christum per adoptionem filium Deus habet? Nullus id ausus est dicere: fortasse nec tu. Videsne, qualis blasphemia ex hoc dicto nascatur? Dicimus esse nos hæredes Deo patri, et per Christum hæredes, per adoptionem existentes filii: et Christum esse verum filium, per quem nobis efficitur esse filios et cohæredes esse in ipso Christo. Multa dixisti de Christo et vera, et ut se habent: quoniam potentia Dei est, et omnipotens, et universus λόγος, et omnis operatio, et omnis vita et alia plurima. Assecutus ergo est hujusmodi bona, effectus ex iis quæ non sunt? Et beatum est, quod non est ex eo quod verè est? Qui sic

VARIORUM NOTÆ.

I.—*Νοῦς ἰθεκός, et spir.* Sic edit. Basil. At Mabillon. *νοῦς πατρικός, sensus paternus et spir.*

Jesum Chr. Sic Mabillon. Sed Orthodox., *Jesum Christum esse salvatorem omnium fidelium, Dei unigen-*

nitum. Dicit David, etc.

Deus fuit. Mabillon., *Si Deus fuit, non mentitus est. Filius ergo Dei, Christus. Si ment.*

II.—*Omnipotens.* Mabillon., *omnipotens potentia.*

concepit intellectus, sine Deo est, sacrilegus et plenus A blasphemiae. Dominus ipse est super omnia quæ sunt, omniaque quæ non sunt. Et ipse igitur cum, ut dicis, sit factus ex iis quæ non sunt, poterit ipse facere omnia quæ sunt ex iis quæ non sunt? Attamen Deum, id quod sit et semper sit, non quod aliquando non fuerit, credimus esse. Præstat igitur quod est, et præstat per ineffabilem generationem, et præstat existentiam, *οὐδὲν*, vitam: non qui sit ista, sed super ista et semper omnia. Si igitur Deus non est quod non est, est autem supra id quod est, vere *ὄν*, potentia ipsius *τοῦ ὄντος*, quæ operatione in generationem excitata, ineloquibili motu genuit *τὸν ὄντα*, omnibus modis perfectum, a toto potentia totum. Deus ergo est totum *πρόου*: Jesus autem ipsum hoc totum *ὄν*, sed jam in existentia et vita et intelligentia, universale omnimodis *τέλειον ὄν*. Hic est finis, hic principium, hic filius, hic *πᾶς λόγος*, hic qui apud Deum et in Deo *λόγος*, hic Jesus Christus, ante omnia quæ sunt, et quæ vere sunt; prima et omnis existentia, prima et omnis intelligentia, primum et omnimodis *τέλειον ὄν*, ipsum primum *ὄν*, nomen ante omnia nomina; ab ipso enim omnia nomina, sicut declarabitur.

III. Volo autem audire, o mi dulcissime Candide, quid esse æstimas, quod non est. Si enim Deus omnium causa est, et ejus cui est esse, et ejus cui non est esse, causa est Deus. Sed si causa, non est id quod non est. Causa enim ut *ὄν* est: quippe unde et a qua sit id, cui futurum est *ὄν*. Et hoc ipso, causa vere super *ὄν*. Quod igitur nondum *ὄν*, id est, quod non est; ad hoc, *ὄν* causa est. Ideo *πρόου* dicitur: et juxta istam rationem causa est Deus, et eorum quæ sunt, et eorum quæ non sunt.

IV. Definiendum est ergo id quod non est: quod quidem intelligitur et vocatur quatuor modis: juxta negationem omnino omnimodis, ut privatio sit existentis: juxta alterius naturam ad alterius naturam,

ut hoc non est illud: juxta nondum esse, quod futurum est et potest esse: juxta id quod super omnia quæ sunt, habet est; ut quia non est aliquid istorum, nec convenit cum aliquo eorum. Quid igitur dicimus Deum? *τὸ ὄν*, ἢ *τὸ μὴ ὄν*? Sed utique ipsum appellamus *ὄν*: quoniam eorum quæ sunt, pater est. Sed pater eorum quæ sunt, non est *τὸ ὄν*, si nondum sunt ea quorum pater est. Hoc non licet dicere, hoc nefas est intelligere, eorum quæ sunt, *μὴ ὄν* causam appellare. Causa enim prior est ab iis quorum causa est. Supremum *ὄν* igitur Deus est; et juxta quod supremum est, *μὴ ὄν* Deus dicitur: non per privationem universi ejus quod sit, sed ut aliud *ὄν* ipsum, quod est *μὴ ὄν*: juxta ea quæ futura sunt, *τὸ μὴ ὄν*: juxta quod causa est ad generationem eorum quæ sunt, *τὸ ὄν*.

V. Verum est igitur dicere Deum patrem *τοῦ ὄν*, juxta causam eorum quæ sunt, et eorum quæ non sunt. Voluntate igitur Dei in generationem veniunt et quæ sunt, et quæ non sunt. Et non æstimes quæ non sunt, quasi per privationem eorum quæ sunt. Nihil enim istorum neque existit, neque intelligitur. Si enim mundus et omnia superna subsistunt, omnia et sunt. Nullum enim *μὴ ὄν*, juxta privationem: sed subintelligentia quædam est, ab iis quæ sunt, privationem eorum subintelligere, non subsistentis, ne ipsius quidem subintelligentiæ, nec sic existenti ut eorum quæ sunt. Quædam vero quæ non sunt, quodammodo sunt, ut ipsa quæ nunc quidem sunt: quæ post generationem et sunt et dicuntur, et ante generationem aut in potentia sua aut in idea fuerunt. Sed unde vel ex quo generata sunt? Secundum illos modos scilicet; juxta alterius naturam, et juxta id quod nondum est, quod futurum est, et potest esse.

VI. Primo ergo Deus et super quæ sunt est, et super quæ non sunt: quippe generator ipsorum et pater, juxta quod causa est. Deinde secundum generationem a Deo aut secundum effectiorem, quæ sunt ap-

VARIORUM NOTÆ.

Et præstat per ineff. gener. Hæc Mabill. pag. 22, quæ desunt in Orthodox. pag. 462.

Totum. Hanc vocem addimus ex Mabill. Et mox ex eodem, *Jesus autem ipsum hoc totum ὄν.*

Omnimodis. Sic Mabillon. At Orthodox. *omnibus*, minus recte. Mox pro *τέλειον* sive *τέλειος* habet Mabill. *perfectum*. Et paulo post, *hic est filius, hic omnis λόγος*, præcedentibus omissis.

Vere. Mabill. *vera*.

III.—*Esse.* Deest hoc verbum in Orthodox., sed habet Mabillon.

Et hoc ipso, etc. Mabill., *Sed esto hoc ipso, quod causa supra vere ὄν.* Minus recte, ut videtur; quemadmodum et quæ statim sequuntur.

IV.—*Omnino omnimodis.* Sic Mabill. Sed Orthodox. juxta negationem, *ut privatio sit existentis, ut omnibus modis esse negetur.*

Et potest esse. Hæc habet Mabill. quæ desiderantur in Orthodox.

Est. Forte esse.

Eorum, etc. Mabill., *eorum quia sunt causa ὄν appellare.* Rectius quidem, ut videtur, ex præcedentibus, si tamen hæc sic reformentur: *eorum quæ sunt, causam ὄν appellare.* Verum nihil forte mutandum, ob ea quæ statim sequuntur.

Supremum, etc. Sic Mabill. quem sequi maluimus. Orthodox. vero ita: *Super ὄν igitur Deus est; et juxta ea super quæ omnia est μὴ ὄν Deus dicitur: non per privationem ejus universi quod sit, sed ut aliud ὄν ipsum quod est μὴ ὄν, juxta τοῦ μὴ ὄντος, τὰ μὴ ὄντα, καὶ μὴ ὄντα, καὶ μὴ ἀληθῶς μὴ ὄντα.*

V.—*Verum est igitur.* Hæc in Orthodox. sub finem pag. 462, plura occurrunt perperam transposita, quæ spectare noscuntur ad § 9, ut ad eum locum monebimus. Recte vero procedunt omnia in edit. Mabill. ubi quæ hoc loci leguntur, extant pag. 22; in Orthodox. autem pag. 465, circa medium.

Τοῦ ὄν. Sic Orthodox. Forte *τοῦ ὄντος*. Sed nihil muto. Cæterum Mabillon. ita: *Verum est igitur dicere Deum patrem esse, et juxta causam esse et eorum quæ sunt. Voluntate, etc.*

Et sunt et dicuntur, et ante gener. Hæc desunt apud Mabillon. pag. 23, exscriptoris vitio, ob repetitam scilicet vocem *generationem*. Quæ item statim sequuntur ibidem, minus recte representantur.

VI.—*Generator, etc.* Sic Mabillon. At Orthodox. *generator est, et pater est, juxta id quod causa.*

Effectiorem. Hanc Mabill. lectionem alteri Orthodox. *effectorem* prætulimus.

paruerunt. Apparuerunt autem et *μη ὄντα*. Ipsorum autem quæ sunt, alia sunt vere quæ sunt, alia quæ sunt, alia quæ non vere non sunt, alia quæ non sunt. At illa quæ vere non sunt, non recipit in esse plenitudo Dei. Juxta enim id quod est esse, et id quod est aliquo modo esse, plenitudo Dei. Plenitudo enim est τῆ μόνῃ ἐμφάσει existente in intelligentia eorum quæ vere non sunt: quæ juxta subjectionem, ab his quæ non vere quidem sunt. Quodam tamen modo νοῦς cuncta incipiens, imaginata est circa id quod vere non est.

VII. Audi quemadmodum dico. Sunt quædam ejusmodi, quæ sunt natura manifesta, sicut quæ sunt et omnia supercælestia: ut τὸ πνεῦμα, καὶ ὁ νοῦς, ἡ ψυχὴ, τὸ νόημα, ἡ παιδεία, ἡ ἀρετὴ, ὁ λόγος, opinio, perfectio, sententia, vita, intelligentia: et adhuc superius, existentialitas, vitalitas, intelligentitas: et adhuc super omnia ista, ὃν μόνον: et istud ὅ ἐστι ἐν μόνον ὄν. In ista si ἡμῶν νοῦς recte ingreditur, comprehendit ista et ab his formatur: et stat intelligentia, jam non in confusione inquisitionis existens. Sed quoniam intelligentia talis de altero est, comprehensio et definitio quædam efficitur. Alia ὄντα solum ὄντα esse intelligimus: quoniam in eo quod quidquid tale est, alterius est et aliud, ut intellectuale ad intellectionibile. Ergo intellectibilia sunt ea quæ vere sunt: alia quæ tantum sunt, intellectualia. Sunt autem ista omnia, animarum in natura intellectualium, nondum intellectum habentium; quæ sunt, sed ad intelligentiam accommodata. Excitatus enim in anima ὁ νοῦς, intellectualem potentiam animæ illustrat et illuminat, et intellectuat ac figurat: et innascitur animæ intelligentia atque perfectio. Idecirco et substantia dicitur anima, quoniam omnis substantia subjectum est. Subjectum autem alteri alicui subjacet: subjacet autem anima τῷ νόει, et πνεύματι ἕργῳ ἢ ὑπαρξίαι τῆς ψυχῆς. Substantia igitur anima.

VIII. Omnia ergo quæ animæ sunt, solum ὄντα

sunt, non quæ vere sunt. Anima igitur comprehendit quæ vere sunt: quoniam si ingreditur νοῦς in animam intellectualem, comprehendit item et ὄντα ἀληθῶς: intelligit enim anima quoniam anima est: et sic ab iis ἀ ἀληθῶς ὄντα εἰσι, intelligentia efficitur eorum quæ sunt. At vero alia quæ non vere non sunt, et quæ non sunt, ab istis intelligentiam sumunt per conversionem intelligentiæ τοῦ ὄντος. Etenim non intelligitur τὸ μὴ ὄν secundum quod non ens: sed juxta τὸ ὄν intelligitur τὸ μὴ ὄν. Accipitur ergo τὸ μὴ ὄν, quasi quædam exterminatio τοῦ ὄντος. Exterminatio autem infiguratum quoddam est, et non est ut ὄν. Omne enim τὸ ὄν in existentia vel qualitate figuratum et vultuatum est. Infiguratum autem, quoddam aliquid est: ideo τὸ μὴ ὄν aliquid quodammodo est. Sunt ergo τὰ μὴ ὄντα: et ideo etiam sunt quæ vere non sunt: et potiora sunt ad id quod est esse, ea quæ non vere non sunt, quam quæ μὴ ὄντα sunt. Propter quod efficitur τῶν ὄντων quidam naturalis ordo τοῦ ὄντος, τὰ ὄντα.

IX. Diximus ergo quæ sunt, et etiam quæ vere sunt. Dicamus nunc quæ sint quæ vere non sunt, et quæ sint quæ non sunt.

Intelligibilis et intellectualis cum sit Dei essentia et potentia, juxta intelligentiam apparuerunt cuncta quæ sunt. Sed intelligentia dupliciter operatur: sua propria potentia intellectuali, et juxta limitationem intelligendi, etiam sensu. Rursus autem sensus, simulacrum cum sit intellecti et limitamentum intelligendi, si perfecte percipit operationem intelligentiæ quæ illum fortificat in operari atque agere, efficitur sensus propinquus atque vicinus puræ intelligentiæ. Et ista est quæ cælestia comprehendit, et ea quæ in æthere, et ea quæ in natura et ea quæ in ὕλῃ gignuntur et regnuntur, et alia hujusmodi quorum est potentia in sensuali intelligentia: et est illud esse quodammodo esse et non esse. Cælum etenim, et omnia in eo, et universus mundus ex ὕλῃ consistens

VARIORUM NOTÆ.

Alia quæ non vere non sunt. Ita edit. Mabill. *μη ἀληθῶς μη ὄντα*, ut infra ipsemet auctor. Orthodox. *alia quæ non vere sunt*. Mox Mabill. minus recte: *Ad illa — non recepit esse. — Juxta enim quod est esse, et aliquo modo esse plenitudo.*

Τῆ μόνῃ ἐμφάσει existente. Mabill., *sola emphasi existentia.*

Subjectionem. Orthodox., *subjectio*. An subjectum? VII.—*Quodam tam.* Heic plane cæcutiit Mabillonianus exscriptor.

Sententia. Mabill. *existentia*. Atque hujusmodi lectio confirmari videtur ex iis quæ sequuntur, præcedentibus affinia, nimirum *EXISTENTIALITAS, vitalitas, intelligentitas.*

Esse. Ex Mabill. hanc vocem sumus mutuati: apud quem tamen deesset subsequens *intelligimus.*

Enim Male in Orthodox. *est.*

Intellectuat. Mabillon., *invultuat*. Fortasse rectius: sic enim infra § 8, loqui amat auctor: *figuratum et vultuatum est.*

Alicui. Mabill., *alicubi*: quod non placet. Mox vero ibidem, τῷ νόει et spiritui dumtaxat, reliquis Græcis ommissis.

Substantia igitur anima. Hæc Mabillon. quæ desunt in Orthodox.

VIII. — *Omnia ergo — non quæ vere sunt.* Hæc est lectio Mabillon. At Orthodox., *Omnia ergo quæ sunt et anima, solum ὄντα sunt, quæ non vere sunt.* Statim vero Mabill. *Anima igitur non causa apprehendit.*

Et ὄντα. Mabill. et ὄντα, *hoc est, ipsa illa intellectualia.* Paulo post Orthodox. *At vero alia et quæ non sunt, ab istis, etc.* Mabillonium sequimur.

Etenim, etc. Mutilus et mendosus hic locus apud Mabill. ubi sic: *Etenim non intelligit τὸ μὴ ὄν. Accipit ergo τὸ μὴ ὄν, veluti exterminatio τοῦ ὄντος est. Extern.*

Et non est ut ὄν. Mabill., *sed tamen est, non tamen sicut ὄν est.* Mox ibidem, *et in existentia et in qualitate.*

Infiguratum. Paulo aliter Mabill. apud quem mox, et *idecirco sunt, quæ non vere non sunt.*

Quidam natur. Mabill. *iste naturalis ordo ὄντος, ὄντα ὄντα; μη ὄντος, μη ὄντα, μη ὄντα.*

IX. — *Diximus, etc.* Ita continenter Mabill. At in Orthodox. perperam transposita occurrunt sub finem pag. 462, ut superius ad § 5, admonimus.

Et potentia. Hæc desunt apud Mabill.

In natura, etc. Mabillon., *in natura et in ὕλῃ.* Et mox: *et est illis esse.* Forte melius.

et specie, in commixtione est : ergo non est simpliciter. Hujus ergo mundi quæ partes sunt, participant animæ intellectualis potentie et naturæ, sunt in natura eorum quæ non vere non sunt. Utuntur enim intelligentia, sed juxta sensum intelligentia, et sunt juxta sensum versibilia et mutabilia, juxta vero intelligentiam inversibilia et immutabilia. Quomodo autem sensus istud apprehendit? Sed non apprehendit nisi qualitates; substantiam autem, id est subjectum, nec percipit nec apprehendit : versibiles enim sunt qualitates; substantia vero inversibilis. Cum autem anima sit substantia, tamen est versibilis. Quomodo istud? Sic habeto.

X. Cum suscipit anima et intelligit quæ sunt in mundo, si illa intelligit quæ sunt animalia et animata; in eo quod est habere animam, sunt quæ non vere non sunt. Quodam enim modo *μη ὄντα*, juxta quod animam habent : quodam modo *μη ὄντα* juxta id quod conversibilem *ὑλην* habent et qualitates versibiles : et sunt hæc quæ diximus *μη ὄντως μη ὄντα*. Cum autem intelligimus sub anima *ὑλην* (in anima dico *ὑλην*, quidquid sine intellectuali anima est, circumlato sensu) ipsa comprehendit circa qualitates quasi *μη ὄντα* quæ sunt : sunt enim versibiles qualitates; et juxta hoc, *μη ὄντα*. Etenim ipsum subjectum quæ *ὑλην* dicitur, indeterminatum est; et ideo sine qualitate dicitur. Si autem determinatur, qualitas dicitur, et non qualis *ὑλην*. Sed sunt primæ qualitates in corporibus primis, igne, aere, aqua, terra : quæ sunt, sed per se, sine commixtione vel alicujus unione. Si enim ista, qualitates; et ista, *ὑλην* : qualitates igitur *ὑλην*. Non enim ut accidens accidit *τῇ ὑλην*; sed ipsa est qualitas : non potest enim esse qualitas, ipsa per semet, sed eo quod est; hoc ipso *ὑλην* est. Et semper quidem *ὕλην* cum sit, nihil aliud quam *ὑλην* est. Sicut et anima, juxta quod intellectualis est, anima est; et juxta quod semper movetur et a se movetur, non secundum duplicationem neque secun-

dum accidens, ista anima est, sed quod istæ qualitates, substantia est anima. Sic etiam *ὑλην* ipsa qualitas, ipsa substantia *ὑλην*. Differt autem anima ab *ὑλην*. Dicunt enim quidam, quod anima *ὑλην* est; quod subjectum et qualitas eadem sit substantia, eademque sit substantia et anima et *ὑλην*. Sed differt, ut dixi : quoniam anima intellectualis cum sit, intelligit semetipsam. At vero *ὑλην* omnimodis intelligens cum sit, neque intelligentiam neque sensum in sensu ullum habet. Et idcirco anima ea est quæ sunt : cum ipsa sola et pura est, ex iis est quæ sunt : mixta vero *τῇ ὑλην*, ex iis est quæ non vere non sunt. Sola autem *ἡ ὑλην* omnium quæ non sunt nutrix est. Anima vero et *ἡ ὑλην*, omnium nutrix est, sed anima, propria virtute omnium nutrix est et vitæ generatrix : *ἡ ὑλην* vero sine anima, effeta et densa facta, in æternum manet, animationem ab anima habens. Sunt igitur et dicuntur ista, *μη ὄντα*. De iis ergo quæ non sunt, ita se habet.

XI. Habes igitur quatuor : quæ vere sunt, quæ sunt, quæ non vere non sunt, quæ non sunt. Per conversionem autem et complexionem horum nominum, adhuc duo modi subaudiuntur : quæ non vere sunt, et vere quæ non sunt. Sedenim ea quæ non vere sunt, ea tantum quæ sunt significant : solum enim sunt, quæ non vere sunt. At vero quæ vere non sunt, ad id ut sint, locum non habent. Deo enim plenis omnibus, nefas et impossibile, quæ vere non sint, et dici et esse : quæ intelligentia sola, sicut declaravimus, differunt, non ab iis quæ non sunt, sed ab iis quæ sunt secundum privationem adnascuntur in anima, neque in sua substantia, neque in intelligentia positæ quæ vere non sunt.

XII. Eamus igitur ad videndum, quid sit Deus, et in quibus est. Quæ vere prima et honoratiora sunt, numquid in ipsis Deus? Sed et his causa est, et ipsorum dator et pater. Nec est dicere, ipsum esse hæc, quibus ipse dedit ut essent. Cum enim unus

VARIORUM NOTÆ.

Simpliciter. Mabillon. *Simplex.* Et statim : *Hujus igitur mundi quæ partes sunt participant animæ intellectualis, in potentia et in natura sunt eorum quæ vere non sunt.* Minus recte, ut videtur, cum distinctione, tum in textu.

Cum autem anima, etc. Sic Mabill. At Orthodox. : *Cum autem sit substantia, tamen est versibilis. Quomodo istud se habet? Cum suscipit anima et intelligit quæ sunt animata et animalia, etc.*

X. — *Conversibilem.* Hanc vocem omittunt Orthodox.

Μη ὄντως μη ὄντα. Ita rescripsimus, auctorem secuti, qui alibi dixit *μη ἀληθῶς μη ὄντα*, quæ non vere non sunt. Perperam utraque editio. Mabillon. enim *μη ὄντως μη ὄντα* : Orthodox. vero, *μη ὄντως* dumtaxat. Et statim eadem Orthodoxographia, pag. 463, circa medium, post verba *μη ὄντως*, subdunt : *ea quæ futura sunt, et quorum est causa. Ad generationem autem, etc.* quæ leguntur superius sub finem § 4. At Mabillonianum exemplar quod sequimur, post *μη ὄντα* subjicit : *Cum autem intelligimus, etc.* quæ in Orthodox. leguntur 464, lin. ult. et seqq. Omnia scilicet perturbata sive male compactorum exemplarium vitio, sive librorum inscitia.

Quæ. Forte quod scripsisset alius quam Victorinus. Paulo post Mabill. *Et sunt primæ qualitates, ignis, aer, aqua, terra, ipsa secundum se sine commixtione.*

Unione. Sic ex Mabillon. pro unius Orthodox.

Non potest enim esse qualitas. Ista quæ habet Mabillon. desunt in Orthodox. fortasse ob repetitum qualitas.

Eadem sit substantia — et ὑλην. Mabillon. heic deserimus, apud quem sic : *eadem ipsa sit substantia et animæ et ὑλην*, fortasse *ὑλην*.

Omnimodis intelligens. Malim *omnimodis non intelligens.* Mabillon., *omnimodis omnino intelligens.*

Cum ipsa sola, etc. Pessine heic Mabillon. exemplar.

XI. — *Complexionem horum nominum.* Sic recte Mabillon. At Orthodox. pag. 465, circa med. post vocem *complexionem* habet, *et solus natus filius, etc.*, quæ inferius habentur § 15. Illa autem *horum nominum* et quæ sequuntur, extant ibid., pag. 464, sub initium. Omnia scilicet fœde inversa.

Differunt. Deest hoc verbum apud Mabillon.

Secundum privat. Sic utraque editio : ubi tamen aliquid deesse videtur.

et solus sit, assimilata esse voluit; et non ipsa illud unum: sed illud quod est unum esse, hoc voluit ipsa multa esse. Forsitan dices, o Caudide, Meus hic sermo est: et secundum istam rationem dico, ex iis quæ non sunt, natum esse Filium Dei, secundum electionem, non secundum generationem. Sed *μη ὄντα* quæ esse diximus? numquid ea quæ omnino non sunt? Sed jam in confesso est, quod non: etiam in confesso est, quod quæ non sunt, juxta modos dicuntur quatuor: ex quibus duo juxta nihilum omnino, et juxta super omnia: alii vero juxta alterius naturam, et juxta quod nondum est; et tamen est potentia ad esse, et nondum actione esse.

XIII. Quid igitur Deus, si ne unum quidem esse neque quæ vere sunt, neque quæ sunt, neque quæ non vere non sunt, neque quæ non sunt? Ista enim præstat Deus ut causa, istis omnibus. Eorum autem quæ vere non sunt, Deum esse, nefas est suspicari. Necessario enim Deum per prælationem et eminentiam *πάντων ὄντων* dicimus, supra omnem existentiam, supra omnem vitam, supra omnem cognoscentiam, super omne *ὄν*, et *πάντων ὄντων ὄντα*: quippe intelligibile, infinitum, invisibile, sine intellectu, insubstantiale, incognoscibile: et quod eum super omnia, nihil tamen de iis quæ sunt: et quoniam supra quæ sunt, nihil de his quæ sunt: *μη ὄν* ergo Deus est.

XIV. Quid autem istud *τὸ μη ὄν*, super *τὸ ὄν* est? quod intelligatur ut *ὄν*, neque ut *μη ὄν* omnino: sed ut in ignoratione intelligibile, quoniam *ὄν*, et quoniam *μη ὄν*: quod sola sua potentia, *τὸ ὄν* in manifestationem adduxit et genuit. Est autem *λόγος*, istud sic se habere. Quid vero Deus qui supra *ὄν* est, ab eo quod ipse est, sicut ipse est, *ὄντα* produxit? An ab alio? an a nullo? Ab alio? Sed quo alio? Nihil enim ante Deum fuit. Sed neque ex altero ut Deo, quoniam nihil ei par. A nullo? Sed quomodo? Si enim *τὸ ὄν* produxit, verum est dicere quoniam a semetipso qui super *τὸ ὄν* est, *τὸ ὄν* genera-

verit potius quam de nihilo. Quod enim super *τὸ ὄν* primo est, absconditum *ὄν* est. Absconditi vero manifestatio, generatio est. Siquidem et potentia *ὄν*, operatione *ὄν* generat: nihil enim sine causa in generatione. Et si Deus causa est omnium, causa est et *τοῦ ὄντος* in generationem: quippe cum super *τὸ ὄν* sit, vicinius cum sit *τῷ ὄντι*, et ut pater ejus et genitor. Etenim gravida occultum habet quod paritura est. Non enim foetus non est ante partum, sed in occulto est: et generatione pervenit in manifestationem *ὄν* operatione, quod fuit *ὄν* potentia. Et, ut quod verum est dicam, *ὄν* operatione *τοῦ ὄντος*, etenim foris operatione generat. Quid autem generat? quod fuit intus in Deo? nihil aliud quam *ὄν*; verum quippe *τὸ ὄν*: magis autem *πρόον*, quod est *ὑπεράνω τοῦ πάντος ὄντος*: genus, inquam, quod est eum super entis entia, *ὄν* jam operante potentia. Hic est Jesus Christus. Dixit enim ipse: *Si interrogaverit, Quis te misit? dicito, ὁ ὄν* (*Exod. III, 14*). Solum enim illud *ὄν* semper *ὄν*, ὁ *ὄν* est.

XV. Filius ergo Jesus Christus *τὰ μὲν ὄντα*, et solus natus filius: quia ille *πρόον* nihil aliud genuit quam *ὄν* ante omnia et omnimodis perfectum *ὄν*; quod non potest esse cum altero, et quoniam quod omnimodis perfectum est, altero non eget. Universale enim *ὄν*, et solum *ὄν*, et unum et super genus generale *ὄν*, unum est et solum *ὄν*. Quoniam vero istud *ὄν*, non illud *ὄν* est quod perfectam potentiam habet, potentia natum est illud *ὄν*, ante omnia quæ vere sunt, et quæ sunt *ἀρχαῖα ὄντα*, *ἀπ' ὧν πάντα εἰσι*. Ipse est, inquam, a quo sunt omnia quæ sunt, et per quem, et in quo. Hujus gratia *ὄν* quod operatione est, imago est illius *τοῦ ὄντος*, quod potentia est, secundum nullum progressum semper in semetipso manens.

XVI. Quid deinde? Dicimus Jesum *τὸ ὄν* primum, ante omnia *ὄν*, per quem omnia quæ sunt. Hoc est enim nomen super omne nomen: principium enim nomen *τὸ ὄν*, et principium substantiarum, sicut

VARIORUM NOTÆ.

XII.—*Assimilata. Simulata* Mabillon. mendose, ut videtur.

Et non ipsa illud unum. Mabillon., non illud ipsum unum.

Ex quibus duo — alii vero. Hunc locum ita ex Mabillon. refleximus, qui male se habet in Orthodox.

Juxta alter. Mabillon. *juxta ad aliud naturam, et juxta quod nondum est; quod est potentiam esse, non jam actionem esse.*

XIII.—*Et πάντων ὄντων ὄντα.* Mabillon. et *ὄντος* (forte *ὄντος*) *ὄντα*. Mox ibidem, sine intellectuali — et quod super omnia, nihil de his quæ sunt. Minus recte, ut videtur.

Et quoniam supra quæ sunt. Sic Mabillon. At Orthodox. quoniam est supra quæ sunt.

XIV.—*Intelligatur.* Mabillon., non intelligatur. Fortasse rectius ex seqq.

Quid vero Deus qui — ὄντα produxit? Mabillon. sic interpungit: *Quid vero Deus? qui — ὄντα produxit.*

A nullo? sed quomodo? Mabillon. A nullo igitur. *Et quomodo Deo?* Paulo post, *τὸ ὄν generavit quamquam de nihilo.* Perperam.

Quod enim, etc. Mabillon. *Quid enim supra ὄν primo (sic) est? absconditum ὄν est. Mox in generatione est.*

Causa est et τοῦ ὄντος, etc. Hæc Mabillon. lectionem expressimus. Orthodox. omissis *causa est, sic: et τοῦ ὄντος.* In generatione quippe: cum super *τὸ ὄν* sit, vicinus, cum sit *τῷ ὄντι*, et pater ejus et genitor.

Et generatione — potentia. Ita Mabillon. At Orthodox. et generatione provenit in manifestationem *ὄν*, et operatione quod jam fuit a potentia.

ὄν jam. Orthodox., quod jam: nullo sensu.

XV.—*τὰ μὲν ὄντα.* Sic Orthodox. pag. 464, lin. ult., ubi legendum videtur *τοῦ μὲν ὄντος*. Hæc autem non agnoscit Mabillon. Quæ vero statim sequuntur, et solus natus filius habent eadem Orthodox. pag. 465, circa med. pluribus importune interjectis. Videsis observata superius ad § 11. Cæterum omnia rite intercurrunt apud Mabillon, pag. 24, sub fin.

Ante omnia — perfectum ὄν. Hæc desunt in Orthodox.

Potentia natum est istud ὄν. Hæc vicissim desiderantur apud Mabillon.

frequenter et in multis declaravi. Rursus Jesum A Christum τὸ ὄν naturaliter circa Deum esse, et magis et in principio λόγον, et ipsum istum λόγον Deum esse dicimus. Deinde tres per περιχίθεα Joannem, αἰωνίους quæ confitemur : et dicimus hoc ita se habere. Dictum est enim quod in principio sit λόγος, et ut tu dicis, non est principium quod præcedit aliud principium : sine principio enim principium, si quidem et est dicitur principium. Qui igitur in principio fuit, ex αἰῶνος est, sive in Deo sive circa Deum (Joan. 1, 1). Erat enim circa Deum λόγος, et in principio. Ergo semper fuit. Si semper fuit, necesse cum est esse, non cum iis quæ non sunt, neque factum esse. Dicit Joannes (Ibid. 18) : *Deum nemo vidit umquam*. Rursus (Ibid.) : *Unigenitus Dei filius qui est in gremio patris, ipse enarravit*. Habebat igitur ista eadem, quoniam Jesus Christus ὄν est, quoniam λόγος est, quoniam in principio fuit, quoniam circa Deum fuit, quoniam in gremio fuit et est. Ipsa omnia nonne manifeste et dilucide significant, filium Dei esse cui attribuuntur ista, ὄν et ante omnia ὄν ; si pater Deus, antequam est ὄν, esse potentia accipitur ipsius quod ὄν est ? Quod quidem ὄν a sua potentia in suo patre exsilivit ; ipsum τὸ ὄν manifestationem accipiens, quod fuisset occultum : et ista, divina et ineffabilis generatio est. Exterminandum igitur dogma est, ex iis quæ non sunt, esse sive prodiisse Jesum.

XVII. Videamus rursus aliud. Λόγος est Jesus. Quid igitur est λόγος ? Dico ; quoniam est patrica quædam activa potestas, et quæ immota sit, et quæ se ipsam constituunt, ut sit in actu, non in potentia. Si ergo istud sic est, quare ὁ λόγος circa Deum erat ? Necessario circa id ipsum, ut per αὐτὸν λόγον omnia gignerentur, et sine ipso nihil. Operator ergo Deus per λόγον, et semper operatur λόγος. Est ergo activa potentia immota, et quæ semper operetur, et quæ constituat, ut sit actione quod fuit potentia. Istum ergo dicimus, quod in principio fuit. In principio autem esse, non generatum esse significat. Et vere propterea Deus est λόγος, quoniam in principio fuit sicut Deus, et circa Deum fuit. Non

genitus est λόγος, cum Deus ipse λόγος sit, sed quiescens et silens λόγος : ut videas necessitatem cognoscendi, non genitum esse λόγον multo magis quam ipsum fieri ex iis quæ non sunt.

XVIII. Quid deinde cognoscentia nostra ? quemadmodum fertur ? quomodo movetur circa λόγον ? Non sic λόγον videt, quasi aut propter aliud est, aut alterius est juxta quod est. Ad hoc est, ut aliud esse constituat, et omnino non aliter. Pater ergo et generator omnium λόγος, per quem omnia effecta sunt, et sine quo factum est nihil. Sed αὐτοῦ τοῦ λόγου potentiam, aliud constituendi et faciendi potentiam, sic non oportet intelligere et audire, sicut in omnium causa. Ipse enim constitutus est etiam et αὐτοῦ τοῦ λόγου. Si enim prima causa, non solum aliorum omnium causa, sed sui ipsius est causa. Deus ergo a semetipso, et Deus est.

XIX. Sed quoniam esse hoc ipsum, quod est moveri et intelligere, hoc est agere ; primum est potentia ; et constitutiva potentia, primum, inquam, est. Necessario igitur ipsum esse præcedit. Ergo et intelligere et moveri et agere ab eo est, quod est esse. Est autem secundum quod est, in actu esse : hoc est, filium esse ; et magis istud, quam illud ipsum esse quod est pater ; quod est esse, hoc est agere et operari. Non enim aliud ibi esse, aliud operari. Simplex enim illud unum, et unum et solum semper. In patre igitur filius, et in filio pater.

XX. Quomodo igitur effectum est ? quomodo filius et pater, si simul ? Neque solum simul ambo, sed unum et solum et simplex. Sed hoc non oportet quærere, sufficit enim credere. Dicamus igitur, cum fas est. Primum manifestum est ; quoniam λόγος neque aliud, neque ab alio, sed circa Deum. Dicit enim Evangelium : *In principio erat λόγος, et λόγος erat circa Deum* (Joan. 1, 1). Rursus dicit : *Unigenitus filius qui est in gremio patris* (Ibid. 18). Quomodo ista dicta aut accipis aut intelligis ? Romani πρὸς τὸν Θεὸν, apud Deum dicunt, quasi ad intus, vel penitus intus, id est in Dei existentia : et hoc verum. In eo enim quod est esse inest et operari. In Deo enim λόγος : et sic in patre filius.

VARIORUM NOTÆ.

XVI.—Rursus, etc. Mabillon. Rursum vero Jesum, D non λόγον circa Deum esse diximus.

Deinde, etc. Hæc est lectio Orthodox. At Mabillon : *Clamat res ipsa per cervicem Joannem : Aones etiam confitentur istud sic se habere*. Utrobique sane mendose.

Ex αἰῶνος. Mabill. ex æterno.

Erat enim circa Deum λόγος. Heic dubio procul ad Joan 1, 1. respexit Victorinus : sed minus recte tum heic tum sæpius infra, sacri textus verba πρὸς τὸν Θεὸν, circa Deum vertisse videtur. Agnoscit tamen ipse Vulgatæ lectionem apud Deum infra § 20, illamque circa Deum respuit § 26.

Quoniam Jesus Christus. Mabill., quoniam Deus ὄν est. Et mox in gremio Dei est.

Esse sive prodiisse Jesum. Mabill. esse Deum.

XVII.—Immota. Perperam Mabill. heic et paulo post, in motu : apud quem paulo ante recte patrica sive patria, pro quo mendose patriam in Orthodox.

Potentia. Mabill. in potentia.

Deus est λόγος. Sic Mabillon. Male Orthodox. Deus et λόγος.

XVIII.—Quomodo movetur. Mabillon. ita distinguit : quomodo movetur ? juxta λόγον ? Et mox legit quoniam pro quasi.

Causa. Mabill., causando : quod non placet. Et mox constitutivus, pro constitutus. Optime, meo quidem judicio.

Sui ipsius. Mabillon. sibi ipsi — a semetipso et λόγος, et Deus est.

XIX.—Quam. Ita cum Mabill. legere malim, quam cum Orthodox. quoniam.

XX.—Sed hoc, etc. Male apud Mabill. si hoc oportet quærere ? Mox ibid. Dicamus in quantum fas est.

Romani, etc. Sic Mabill. apud quem tamen desunt quasi ad intus. Orthodox. Romani πρὸς τὸν ὄντα dicunt quasi ad intus, etc.

Causa enim est, ipsum esse ad actionem : oportet enim esse primum, cui inest operari : et hoc est Deus. Ista ergo duo, duo dico secundum virtutem : secundum autem intelligentiam simplicitatis, dico unum solum. Si igitur principium causa est ipsum esse ad operationem et actionem, generatur agere ab eo quod est esse. Esse autem pater est : operari ergo filius.

XXI. Quæ igitur generatio est, aut apparentia generationis? Primum autem si oportet istud dicere, ne quis *ἔμψασεν* temporis accipiat. Primum, secundum intelligentiam dico. Primum igitur dicimus in semetipsum conversum, et moveri et intelligere intus in requie positam beatitudinem, omnimodis perfectam custoditam. Est autem ipsum beatitudinis et magnitudinis Dei, et intus et foris, et moveri et operari. Omne enim quod est omne, et intus et foris est. Quomodo istud, et intus et foris, Deo existente et in omni et in toto, postea dicendum.

XXII. Nunc autem accipe causas intelligendi, *ἔμψασεν* temporis penitus abesse, si juxta prius et posterius, omnino sine tempore effectis omnibus. Ex æterno enim omnia. Deus igitur omnimodis perfectus, et super omnimodis perfecta : is qui omnia creavit, et qui omnium causa est : non illud ipsum solum, quod unum fuit et solum ; sed et multa et omnia quæ potentia sunt esse, fuit et voluit esse omnia. Alia vero, sine actione, quomodo possibile fuit esse? Exsilivit igitur Dei voluntate actio : ipsa autem actio, Dei voluntas fuit : simplex enim omne ibi. *Λόγος* ergo qui est in Deo, ipse Deus est, ipse voluntas, ipse intelligentia, ipse et vita, ipse actio : ex se genito motu, ab eo quod est esse, processit in esse suum proprium : id est, in quo est agere ; apparuit ipsum agere, quod quidem effectit omnia. Ipsum vero natum est ab eo quod est esse, in id quod est agere ; habens in eo quod est agere, et esse. Sicut illud esse, et agere habet et esse : Sic hoc, agere habet et esse. Ipsum autem agere, hoc est esse ; ut illud esse, hoc est quod agere. Unum ergo et simplex, ista duo.

XXIII. Id si ita est, neque ex nihilo Jesus, qui ab eo quod est esse, apparuit actio ; cum ipsa actio, et hoc fuit quod est esse : neque non est prop-

VARIORUM NOTÆ.

Et hoc est Deus. Hæc desunt apud Mabill., fortassis D incuria exscriptoris.

Principium. Deest item hæc vox apud Mabill. Et mox ibid. legitur *ad actionem* tantum. Paulo post ibid. *generatur autem genere.* Male.

XXI.—*Generationis.* Mabill. *actionis.* Mox *neque emphasisim.* Non recte.

In semetipsum. Mabill., *esse in semetipsum.* Et mox *custodit pro custoditam.*

In omni. Sic optime Mabill. At Orthodox. *homini.* Pessime.

XXII.—*Penitus abesse.* Hæc omittit Mabill. apud quem paulo post, *et æterno.* Utrumque non bene.

Perfecta. Melior videtur hæc lectio Orthodox. quam altera Mabill. *perfectus.*

Sunt. Hæc vox abest a Mabill. immerito ut videtur. Mox ibid. *alia vero omnia sine actione.*

A ter ista duo τὸ *ἁμοούσιον* ; quia idem est, quod substantiæ unius ejusdem est. Unum utique est una actio : quippe cum ipsum agere et esse sit. Hic est filius, hic a patre, hic circa Deum, hic qui in gremio patris, hic est intus, hic est foris. Opere enim foris, in eo quod est esse intus : et in Patre ipse Deus in Deo, qui idem omnino est ei : actione autem qui sit filius. Et ubicumque est, et esse est et actio : et isto modo, et pater est et Deus est, et filius est et *λόγος*.

XXIV. Ubi igitur est ille nefarius intellectus et blasphemus? Ubi habet locum aliud quid esse, et ab alio habet locum? Ubi est quod amplius dicit, ex nihilo esse Jesum Christum, filium Dei? Ubi est illud, quod nihilum est? Quomodo quod nihilum est, potest incidere in Deum aut in cogitationem Dei?

B Vera enim excogitatio, ex veris est. Porro quod vero non est, falsum est. Non igitur excogitat Deus, quod vere non est. Sed nos fallit, quoniam Dei potentia in isto magis credimus, si ab iis quæ vere non sunt, efficiat ea quæ vere sunt. Sed in quantum Dei potentia omnia potest, in tantum juxta quod potentia est, nihil aliud generat quam quorum potentia est ut sint. Eorum autem quæ vere non sunt omnimodis, omnino nulla potentia est.

XXV. Quomodo ergo nulla existente potentia eorum quæ vere non sunt, effecta est actio eorum quæ sunt? Quippe si est Dei potentia, ut ad esse ducantur ea quæ esse non possunt, jam secundum potentiam habent esse, vel sunt *ὄντα*, illa ipsa quæ omnino *εἰσι μὴ ὄντα*. Et idcirco non esse illa diximus, quæ in abscondito posita et in potentia, nondum tamen apparuerunt in actione. Fuerunt enim omnia in Deo. Eorum enim omnium quæ sunt, *λόγος* semen est. *Λόγος* enim in Deo : in operatione, id est in virtute Dei, qui est filius Dei, apparuerunt omnia quæ facta sunt.

XXVI. Sed dicunt quidam sacrilegi : Si circa Deum fuit *λόγος*, et supra gremium Dei existens filius, non intus in gremio, sed foris intelligitur. Quid vero? Anima homini inspiravit Deus ex se, ex intus : omnium autem creatorem, liberatorem ac sanctificatorem illius ipsius animæ, et totius corporis redeptorem et erectorem, non ex intus? Nonne angelicam naturam ex intus emisit? Quando

In id quod est agere. Sic Mabill. At Orthodox. *in quod est agere.*

Sic hoc agere habet et esse. Hæc desunt in Orthodox., quæ sumpsimus ex Mabill.

XXIII.—*Et hoc fuit.* Mabill. *et in eo fuit.*

Neque non est, etc. Mabill., *neque non ἁμοούσιον,* quia esse quod substantiale est, unum utriusque est, et una actio quippe, etc.

Qui idem omnino est ei. Hæc desunt apud Mabill.

XXIV.—*Habet locum.* Ista redundare videntur, si admittatur interrogatio. Magis placet hujusmodi lectio Mabill. : *Ubi habet locum aliud quid esse et ab alio, et magis ex nihilo Jesum Christum et filium?*

XXV.—*ὄντα.* Hanc vocem desumpsimus ex Mabill. quæ desideratur in Orthodox.

Et erectorem, etc. Mabill. *et e rectorém in angelicam virginem non intus emisit?*

autem hominem de terra formavit, et altera pecora et quadrupedia, et rursus ex aqua animantia cuncta, et cæterorum in aere ea ex alio in aliud, et illud ex quo primum ex iis quæ non sunt: Jesum vero unde dicis? Ante omnia namque filius. Num ergo ab inani, et omnino de nullo? Deinde corpus ejus formavit: animam vero aut spiritum corpus non habuit, antequam in mundum ingrederetur? Habuitne animam? Eam igitur insufflavit, sive insibilavit: neque enim in eum. Quomodo enim in ipsum, cum nondum haberet corpus? Sed si quod insibilavit, fuit id ipsum filius. Si istud ita est, est ergo a Deo filius: sic et spiritus. Non enim ex nihilo spiritus. Dicit enim Deus (*Isa. XLII, 5*): *Omnes spiritus ego emisi*. Insufflando ergo, super se insufflavit Deus, et sic natus est filius: non ergo fecit illum Deus. Non ergo circa Deum vel supra gremium foris est, sed intus. Utrumque testificatur David dicens (*Zach. XII, 1*): *Eructavit cor meum Verbum bonum*. Non ergo, quod est filius, factum est, sicut omnia: contra id quod dicit Deus. Nam si factus est; antequam fieret, non erat Verbum Dei.

XXVII. Quid igitur dicimus? Nonne est necessarium confiteri, si Verbum fecit omnia, primum omnium esse Verbum, velut Verbum omnimodis Verbum, Verbum quod nos et prophetæ et evangelistæ nominamus *λόγον* et filium? Moses sic dicit (*Gen. 1, 1*): *In principio fecit Deus cælum et terram*. Secundum Aquilam hoc idem sic: *In capitulo fecit Deus*: ut Hebræi Mosis dictum pronuntiant: sive in principio, sive in capitulo, in Christo eum fecit Deus. Principium ergo et caput, Christus. Et hoc frequenter dicitur: *Creavit omnia in Christo*. *Λόγος* enim Christus ut semen est omnium. Primus ergo Christus: ante enim omnem creaturam fuit. Unde igitur Christus? Si Verbum est, a Deo: si voluntas, a Deo: si autem motus aut actio, a Deo: et si ipsum agere et esse est, juxta ipsum esse pater est, filius autem actio est: et quoniam ipsum esse actio est, et agere est esse; idcirco *ὁμοούσιον* et pater *αὐτὸς λόγος*.

XXVIII. Sed quomodo *ὁμοούσιον*, nondum existente substantia? Nomina vero ab iis quæ posterius sunt, et ab iis quæ post Deum, et inventa et assumpta sunt. Et quoniam non est invenire nomen dignum Deo, ab iis quæ scimus nominamus Deum;

A habentes in intellectu, quoniam non proprie nominamus nec appellamus: quemadmodum dicimus, Vivit Deus, intelligit Deus. Proinde a nostris actionibus nominamus actiones Dei, existente tamen illo super omnia; neque tantum existente, sed quasi existente, οὐδὲ ὄντως ὑπάρχοντος, ἀλλὰ ὄντος μικροῦ ὑπάρχοντος. Isto etiam modo substantiam, existentiam, et cætera hujusmodi apponimus Deo, et ejus essentiali οὐσίαν aliter dicimus, aliter se habente substantia creata ad quod inest sibi, et ad suum etiam esse.

XXIX. Similiter et cum dicimus, quod Deus factus est Christus vel homo: non quod vere factus sit, sed quoniam unus sit, et in omnibus sit, et omnes in ipso: idcircoque dicatur omnibus omnia factus, ut essent: non quod factus sit ut esset, sed quod effectus sit ad ita esse. Siquidem non dicitur, Filium Dei factus est, sed (*Act. II, 36*) quod est factus nobis Dominus; sicut Salomon dicit (*Prov. VIII, 22*): *Et fecisse me supra vias tuas*. Nam de æterna divinaque generatione supponit statim (*Ibid. γ. 25*): *Ante omnes me genuit Dominus*. Dicitque Joannes (*Joan. 1, 3, 4*): *Quod factum est, in ipso vita erat*. Quid deinde? Nonne Deus creaturam fecit, et in creatura primum cælum et terram? Non ergo fecit Christum. Natus est ergo Christus, non factus. Ubi cumque enim dicitur factus, post primum et æternum generari, dicitur post effectus esse. Sicut (*Gal. IV, 4*) de muliere dicitur factus; et in Actibus Apostolorum (*Act. II, 36*): *Certissime igitur cognoscat domus Israel, quoniam istum Christum Deus fecit, quem tulistis in ligno crucis*. Ista omnia post generationem, quæ una est et sancta et ineffabilis, hæc inquam omnia dicuntur. Non ista dicuntur in ejus existentiam, sed in actus et administrationem potentiae et virtutis ejus. De generatione igitur quæ est filius Dei, manifestum est et quod *ὁμοούσιον* substantia ejus, in majestate, in propria significantia intelligentiaque, intellecta secundum esse existentiae substantiae. Et sic demonstratum, quomodo *ὁμοούσιον*.

XXX. Habes, mi Candide, quod reliquum est dicere. Si filius Dei Jesus, generatione filius. Dicis enim: « Si generatio motus, et motus mutatio; mutationem autem in Deo esse, impossibile est intelligere: ergo nefas dicere necesse est, nonnihil

VARIORUM NOTÆ.

Et rursus, etc. Mabill. et rursus ex aqua animam viventem avium, et aliorum in aqua; et hoc ab alio in aliud; et hoc est ab his quæ non sunt: Jesum vero, etc.

Omnes spir. Mabill. Omnes spiritus ego emisi insufflando. Si ipse insufflavit: a Deo filius et natus est filius: non fecit illum Deus.

Primum omn. Mabill. Primum esse Verbum, et Dei generatione esse Verbum universale, Verbum omnimodis, perfectum Verbum, quod, etc.

Ut Hebr. Mabill. et Hebræi: Sive in capitulo sive in principio, in Christo fecit Deus.

Unde igitur Chr. Mabill. lectionem et interpunctionem hic sequimur.

Scimus. Mabill. sumus. Cætera vero, sive mendosa, sive male interpuncta.

Sed quasi exist. Mabillon. sed quasi existente, neque ὄν existente, sed ut ὄν. Isto etc.

Et ejus essent. Mabill. et ejus esse οὐσίαν dicimus, aliter se habenti ad quod est ei esse. Similiter, etc. Quod... vel homo, Mabill. quoniam factus est Christus.

Istum. Cum Mabill. ita legimus. Orthodox. Jesum.

Existentiae substantiae. Mabill. existente substantia.

Ὁμοούσιον. Mabill. ὁμοούσιος. Et sic paulo ante rescribendum videtur ὁμοούσιος, substantia.

Si filius etc. Hæc juxta Mabill. sunt verba Candidi Ariani. Sic enim ibi: Si filius Jesus, generatione filius: si autem generatio, motus, etc. Vide superius ejusdem Candidi opusculum §. 7.

a Deo gignibile : non igitur Jesus Dei generatione filius. » Bono quidem ordine deduxisti : sed quem circumduxisti? Forte me? sed magis te. Dixisti enim, quod fecit Jesus Deum. Quid deinde? Facere nonne motus est? nihilo minus quam agere. Agere enim, facere est : sicut et facere, agere. Ambobus ergo in motu existentibus, necesse est sequi mutationem : quam in Deo constituere, sicut est declaratum, incongruum est. Confitendum igitur aut facere non esse motum, aut non omnem motum esse mutationem. Sed enim facere, motus est : et Deus juxta motum fecit ; cui nullo modo mutari contingit, et omnino non congruit quomodolibet accidens recipere. Relinquitur ergo, non omnem motum mutationem esse. Si non omnis motus mutatio est, quid magis eligendum circa Jesum? secundum generationem illum esse, aut secundum effectiorem? Juxta divinam intelligentiam, secundum generationem. Etsi enim Deus simul ac dicit, facit quæ facit : Sed dicere, motus est, præexistente silentio : mutatio est igitur, silenti dicere. Si autem per Verbum fecit Deus, ante fuit Verbum quam facere. Si ante fuit Verbum quam facere, juxta generationem ante fuit. Generat enim ὁ υἱὸς Verbum. Generatio igitur Jesu, qui λόγος est. Quem Jesum gnari rerum dicunt secundum tres modos filium esse, veritate, natura, positione. Secundum veritatem esse filium, hoc ipso quod substantia est : et ipsum idcirco et simul et ejusdem substantiæ esse, quomodo et pater et λόγος et filius et Deus. Natura autem filius in animali generatione. Positione vero in adoptione. Sunt et alii modi : ut moribus, ætate, disciplina : ut Apostolus Paulus dicit (I. Cor. iv, 15) : *Ego vos genui*. Modus igitur secundum veritatem et altior modus est, et

omnibus divinior. Quis autem modus sit generationis sive filietatis ejus, sive juxta significatos, sive alios modos : confiteor ego Deo, cujus hoc potentia factum est.

XXXI. Dictum est a nobis sufficienter, ut credo, in aliis libris, a quo sit progressio et descensio ; regressioque promissi sancti Spiritus declarata est : et de triplici unitate et unali trinitate. Nec sũffero audiens dogma vestrum de Spiritu sancto, blasphemia plenum : « Quod iste Spiritus in sanctificationem est, et qui tantummodo sanctificet et doceat : et quod ipse factus sit, sicut omnis creatura. » Cum tamen ipse Spiritus differat propria sua actione a filio, cui tamen semper præsens est : sicut et ipse filius actione differt a patre suo, qui tamen sit pater juxta id quod est esse. Sicque istorum trium unum et idem existentium, una divinitas et non multifida majestas ; sed ὁδὲ ἀντιθεῖα μὴτε ἄθεια : sed tria unum, et unum tria : et ter posita, unum idemque atque solum. Sed de iis tribus alia nobis oratio.

XXXII. Salva nunc nos, pater, concede nobis peccata nostra. Et hoc quidem de Deo dicere, quid sit, peccatum est : et quomodo sit dicere, peccatum est : et non una voce venerari, quantum fieri potest sobria, sed enuntiare velle. Sed quoniam dedisti nobis, Domine sancte pater, Spiritum (I Cor. xn, 11) dividendum nobis prout vult, des nobis et cognoscantiam. Fidem enim habemus, et dicimus : omnigenam tamen de te ignorationem habentes. Attamen te patrem Deum, et filium Jesum Christum Dominum nostrum, et Spiritum in omni verbo semper confitentes, qui cum tecum et filio eodem vivit in æternum. Amen.

VARIORUM NOTÆ.

Sed quem circ. Ita cum Mabill. legimus. Orthodox. *Sed quid circumduxisti? forte te, sed magis inquam te.*

Generat. Mabill. *Generatione igitur Jesus, quoniam λόγος Jesus.*

Quomodo, etc. Mabillon. *quomodo et Deus et λόγος*

est pater et filius. Et mox animalium pro animali.

Sanctificationem. Mabillon. *significationem.* Et paulo post : *Qui quidem ipse Spir.*

Et non una voce vener. Mabill. *et humana voce divina non venerari, sed enuntiare velle. Sed, etc.*

Qui, etc. Hæc desunt apud Mabillon.

CANDIDI ARIANI

EPISTOLA AD MARIUM VICTORINUM RHETOREM.

I. Multa licet colligas, o amice Victorine, et argumenta, et exempla, quibus approbare nitaris natum Christum esse, non factum : Arius tamen, vir acris ingenii, ejusque discipuli, et inter eximios excellens Eusebius, suis epistolis de isto sententias protulerunt ; quas epistolas nunc subjicimus.

Arii ad Eusebium : « Domino desideratissimo, homini Dei fideli, recta opinanti, Arius qui persecutionem patitur ab Alexandro papa injuste, propter

omnia vincentem veritatem, pro qua et tu propugnans, in Domino salvum esse. Patre meo Ammonio veniente ad Nicomediam, rationi debitum apparuit salutare te per ipsum, simulque et communem facere charitatem tibi innatam, et affectionem quam habes ad fratres, propter Dominum et Christum ejus : quoniam magnifice nos exportat et persequitur, et omne malum movet adversum nos episcopus, ut fuget nos de civitate quasi homines sine Deo, quoniam

VARIORUM NOTÆ.

Epistolas. — Arii. Scripsit hanc epistolam Arius ad Eusebium Nicomediensem : eamque recitant Epiphanius, *Hæret.* lxxix, § 6, Theodoritus, *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 5. et Nicephorus, *Hist. eccl.* lib. viii, cap. 9. Extat eadem latine in *Tripartita*, lib. 1. cap. 15.

Communem. Legendum videtur *Commonitam*. Græce,

ὁμοῦ τε ὑπομνησαι τὴν ἐμμετόν σου ἀγάπην.

Et omne malum movet. Græce, καὶ πάντα κάλων κινεῖ; adeoque vertendum, *et omnem machinam movet. Pro κάλων* legebat interpres κακόν.

Sine Deo. Græce, ἀθίους, *impio* vertit Valesius.